

TENZİHÜ'Ş-ŞERİ'A ADLI ESERİN MÜELLİFİNİN HAYATI, ESERLERİ VE KÜNYESİNİN TAHKİKİ*

THE LIFE AND WORKS OF THE AUTHOR OF TANZİH AL-SHARİ'A AND INVESTIGATION OF HIS KUNYAH

MAHMUT SAMİ GÜLCÜ

DOKTORA ÖĞRENCİSİ

FATİH SULTAN MEHMET VAKIF ÜNİVERSİTESİ

mahmutsamigulcu@gmail.com

Öz:

İlk dönem hadis âlimleri; sahih ve sakim rivayetleri birbirinden ayırmak için birtakım kurallar geliştirmiş ve buna bağlı olarak sahih, zayıf ve uydurma rivayetleri ihtiva eden eserler telif etmişlerdir. Bunlardan uydurma rivayetleri içeren eserler mevzû hadis edebiyatını oluşturmuştur. Bu edebiyatın en önemli eserleri arasında İbnü'l-Cevzî'nin el-Mevzûât adlı eseri ve Suyûtî'nin el-Le'âli'l-masnû'a' adlı eseri sayılabilir. Tenzîhi's-şerî'ati'l-merfû'a 'ani'l-ahbari's-şeni'ati'l-mevzû'a adlı eser de bu edebiyatın önemli bir parçasıdır. Bu eser, İbnü'l-Cevzî'nin el-Mevzûât ve Suyûtî'nin el-Le'âli'l-masnû'a', Zeylül-Leâli ve Nüketül-bedîât adlı eserlerinin özeti mahiyetindedir. Tam adı Ebu'l-Hasen Ali b. Muhammed b. Ali b. Abdurrahman olan Tenzîhi's-şerî'a müellifinin ismi ülkemizde ve İslam dünyasında oldukça fazla ihtilaf konusu olmuştur. Bir kısım araştırmacılar onu İbn Arrâk olarak tanıırken bir kısmı ise İbn İrâk olması kanaatini taşımaktadır.

Bu makale, Tenzîhi's-şerî'a adlı eserin müellifi Ali b. Muhammed b. Ali b. Abdurrahman ed-Dimeshki'nin hayatı ve eserlerini ele almakla birlikte özellikle künyesinin tahkik edilmesini konu alacak sonuçta İbn Arrâk olarak mı İbn İrâk olarak mı telaffuz edilmesi gerektiğine dair bir sonuca varacaktır.

Anahtar kelimeler: Hadis, Mevzû hadisler, Tenzîhi's-şerî'a, İbn Arrâk, İbn 'Irâk el-Kinânî.

Abstract:

Early hadith scholars; They developed some rules to distinguish authentic and plausible narrations from each other, and accordingly, they compiled works containing sound, weak and fabricated narrations. The works containing fabricated narrations formed the subject hadith literature. Among the most important works of this literature are İbnü'l-Cevzî's el-Mevzûât and Suyûtî's el-Le'âli'l-masnû'a'. Tenzîhi's-şerî'ati'l-merfû'a 'ani'l-ahbari's-şeni'ati'l-mevzû'a is an important part of this literature. This work is a summary of İbnü'l-Cevzî's el-Mevzûât and Suyûtî's el-Le'âli'l-masnû'a', Zeylül-Leâli and Nüketül-bedîât. His full name is Ebu'l-Hasen Ali b. Muhammed b. Ali b. The name of the author of Tenzîh al-Shari'a, who is Abdurrahman, has been the subject of much controversy in our country and in the Islamic world. While some researchers recognize him as Ibn Arrak, others think he is Ibn Irak. This article is written by Ali b. Muhammed b. Ali b. Along with discussing the life and works of Abdurrahman ed-Dimeshki, he will come to a conclusion about whether it should be pronounced as Ibn Arrak or Ibn Irak, which will deal with the investigation of his identity.

Keywords: Hadith, Apocryphal Hadith, Tanzîh al-shari'a, Ibn Arrâk, Ibn 'Irâk el-Kinânî.

MAKALE TÜRÜ ARTICLE TYPE	GELİŞ TARİHİ RECEIVED	KABUL TARİHİ ACCEPTED	YAYIN TARİHİ PUBLISHED	ORCID NUMARASI ORCID NUMBER
Araştırma Makalesi/Research Article	21.10.2022	25.12.2022	31.12.2022	0000-0003-0867-2082
İNTİHAL/PLAGIARISM		DOI NUMARASI/DOI NUMBER		
Bu makale intihal tarama programıyla taranmıştır. This article has been scanned via a plagiarism software.		-		
ATIF/CITE AS				
Gülcü, Mahmut Sami. "Tenzîhi's-Şerî'a Adlı Eserin Müellifinin Hayatı, Eserleri ve Künyesinin Tahkiki / The Life and Works of the Author of Tanzîh al-Shari'a and Investigation of His Kunyah". <i>ilahiyat 8</i> (Haziran/June 2022): 21-40.				

* Bu çalışma, Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde Prof. Dr. Halil İbrahim KUTLAY'ın danışmanlığında hazırlanan "İbn 'Irâk'ın Tenzîhi's-şerî'a Adlı Eserinin Tahkik, Tahrir ve Değerlendirilmesi isimli doktora tezinden üretilmiştir.

GİRİŞ

Hz. Peygamber (s.a.v)'in uyarılarına rağmen onun adına yalan söyleyen kimselerin ve uydurdukları yalanların varlığı inkâr edilemez bir gerçektir. Onun adına yalan söylemek dinin asıl kaynaklardan birisi olan sünneti bozmak dolayısıyla İslam'a zarar vermek olacağı için bu alanın âlimleri İslam'a yönelik addettikleri bu tehditlerin önünü almak için azami gayret sarf etmişlerdir. Söylenilmiş bir sözün Hz. Peygamber'e ait olup olmaması noktasında birtakım çalışmalar yürütmüşlerdir. Başta isnad sistemine buna bağlı olarak cerh ve ta'dil çalışmalarına daha sonra ise metin tenkitlerine dair birtakım çalışmalar yaparak özgün bir sistemin temellerini atmışlardır.

Tedvin asrından hemen sonra gelen tasnif dönemiyle birlikte Hz. Peygamber'den nakledilen rivayetleri ihtiva eden eserler telif edilmiştir. Bununla beraber bu rivayetlerin sıhhatini tespit edebilme adına bu rivayetleri bize ulaştıran kimselerin bilinmesine ihtiyaç duyulmuştur. Bu ihtiyaca binaen kendisine ricâl edebiyatı da diyeceğimiz zayıf, metrûk ve yalancı ravileri ihtiva eden eserler oluşmaya başlamıştır. Hicrî I. asırdan itibaren önceki nesle nispeten yalanın artmasıyla birlikte zorunlu olarak ortaya koyulan isnad sistemi bu edebiyatın oluşmasına imkân tanımıştır. Kasıtlı ya da kasıtsız hadis uyduran veya bu alanda otorite olmaması sebebiyle zayıf addedilen ravileri tanıtmak amacıyla telif edilen bu kitaplar, bu kişilerin hayatlarına dair bilgiler ihtiva ettiği gibi uydurdukları sözleri de içermektedir. Uydurma faaliyetlerine karşı telif edilen rical edebiyatından sonra uydurulan ve Hz. Peygamber'e nispet edilen rivayetlerin bir araya getirilmesi ile oluşturulan mevzûat edebiyatı da bu tedbirlerin önemli bir kısmını oluşturmaktadır.

Bu makalede söz konusu mevzûat literatürünün önemli eserleri arasında sayılan Tenzîhi's-şerî'a adlı eserin müellifi Ebu'l-Hasen Ali b. Muhammed b. Ali b. Abdurrahman b. 'Irâk'ın hayatı, eserleri ve ilmî şahsiyeti hakkında muhtasar bilgi verilip künyesi hakkındaki tartışmalar ele alınıp değerlendirilecektir.

1. HAYATI

3. İSMİ, KÜNYESİ, LAKABI VE NİSBESİ

7 Zilhicce 907 (M. 13 Haziran 1502) yılında dünyaya gelen İbn 'Irâk'ın tam adı Ebu'l-Hasen Ali b. Muhammed b. Ali b. Abdurrahman b. 'Irâk ed-Dimeşkî el-Hicâzî eş- Şafi'î'dir. 'Alâuddîn, Sa'duddîn ve Nuruddîn ise lakapları olarak zikredilmektedir.¹ Bazı kaynaklarda el-Kinânî nisbesi ile anılmakla birlikte² bu nisbenin sebebine dair herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.

¹ Ebu Abdullah Radiyyüddin Muhammed b. İbrahim İbnü'l-Hanbeli, *Dürrü'l-Habeb fi Tarihi A'yani Haleb* (Dimeşk: Menşurâtu vizâreti's-sekâfe, 1972), 1/1004; Ebü'l-Mekârim Necmüddin Muhammed b. Muhammed el-Amirî ed-Dimaşkî el-Gazzî, *el-Kevâkibü's-sâ'ire bi-menâkibi a'yâni'l-mi'eti'l-âşire* (Bejrüt: Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, 1997), 2/196; Ebü'l-Felâh Abdülhay b. Ahmed b. Muhammed es-Sâlihî el-Hanbelî İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü'z-zeheb fi ahbâri men zeheb* (Dimeşk-Bejrüt: Dâru İbn Kesîr, 1993), 10/489; Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyetü'l-ârifin esmâ'ü'l-mü'ellifin ve âsârü'l-musannifin* (Bejrüt: Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, 2008), 1/665; Ziriklî, *el-A'lâm*, 5/12; Ömer Rıza Kehhâle, *Mu'cemü'l-Müellifin: Teracimu Musannifi'l-Kütübî'l-Arabiyye* (Bejrüt: Dâru İhyau Turâsî'l-Arabiyye, ts.), 7/218; İlyas b. Ahmed el-Bermâvî, *İmtâu'l-fuzalâ bi terâcimi'l-kurrâ fi mâ bade'l-karnî's-sâmin el-hicrî* (el-Medinetu'l-Münevvere: Dâru'z-zamân, 2007), 1/308; Enis b. Ahmed b. Tâhir Cemâl, *el-Beyânu ve't-tafsîl bi dirâseti eşheri kütübî'l-cerhi ve't-ta'dîl* (Medîne: el-Câmi'atu'l-İslâmiyye, 2011), 2/675.

² Hâcî Halîfe Mustafa b. Abdillâh Kâtib Çelebî, *Keşfu'z-Zünûn 'an esâmi'l-kütübî ve'l-fünûn* (Bejrüt: Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, 2008), 1/498; Bağdatlı İsmail Paşa, *İzâhu'l-meknûn fi'z-zeyli 'alâ Keşfi'z-zunûn 'an esâmi'l-kütüb ve'l-fünûn* (Bejrüt: Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, 2008), 539; el-Kettânî, *er-Risâletü'l-Müstetrafe*, 150; Ziriklî, *el-A'lâm*, 5/12; Cemâl, *el-Beyânu ve't-tafsîl*, 2/675; Kandemir, *Mevzû hadisler*, 158; Mahmut Tuncer, *İbn 'Irâk'ın Hayatı ve Tenzîhu's-Şeria Adlı Eseri* (Şırnak: Şırnak Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2017), 7.

4. DOĞUMU

Kaynaklar hicrî 907 (milâdî 1502) yılında doğduğu bilgisine yer verirken doğduğu yer hususunda ihtilaf etmiştir. Genel olarak Beyrut'ta doğduğuna dair bilgiler mevcut olduğu gibi³ Dimeşk'te doğduğu da söylenmiştir.⁴ Babası Muhammed b. 'Irâk'ın hicrî 895 yılında vefat eden babasından kalan arazisini Beyrut'a giderek teslim aldığı ve yine aynı yıl evlendiğini daha sonra hicrî 905'te Mısır'a gidip Suyûtî başta olmak üzere dönemin önde gelen uleması ile görüştüğünü İbnü'l-İmâd haber vermektedir.⁵ Hicrî 907'de doğduğunu bildiğimiz oğul İbn 'Irâk bu tarihlerde henüz hayatta değildi. Ayrıca İbnü'l-İmâd, baba İbn 'Irâk'ın Mısır'dan Dimyat'a Dimyat'tan ise Şam'a döndüğünü haber vererek hocası Ali b. Meymun'un Anadolu'dan Hama'ya döndüğü tarih olan hicrî 911 yılına kadar Şam'da kaldığını haber vermektedir.⁶ Baba İbn 'Irâk bu tarihler arasında Şam'da kaldıysa hicrî 907 de doğan İbn 'Irâk'ın doğum yerinin Şam yani diğer adıyla Dimeşk olması gerekir. Fakat *es-Senâu'l-bâhir* adlı eserin sahibi eş-Şillî bu süreçte Beyrut'a gidip hicrî 910 yılına kadar orada kaldığını haber vermektedir.⁷ Bu bilgi, babasının *es-Sefinetü'l-İrâkiyye* adlı eserinde oğlunun doğum yerinin Beyrut olduğunu haber verdiği bilgisini doğrulamaktadır.⁸

5. AİLESİ

İbn 'Irâk'ın babası Muhammed b. Ali b. Abdurrahman b. 'Irâk el-Kinanî hicrî 878'de (1473) Dimeşk'ta doğdu.⁹ Künyesi Ebu Ali, lakabı ise Şemsuddin olan Muhammed b. 'Irâk bir çerkez emirinin oğludur.¹⁰ Ömer ed-Dârânî, İbrâhim el-Kudsî, gibi hocalardan Kur'an ve tecvid, Zeynüddin el-'Arafe adlı bir âlimden matematik dersleri alan İbn 'Irâk, üç yıl yanında kaldığı Ömer es-Sihyûnî'den hat ve okçuluk sanatını öğrenmiştir.¹¹

İbn 'Irâk'ın babası Muhammed b. 'Irâk, Şazeliye tarikatine mensub olması sebebi ile hem tasavvuf terbiyesi ile yetişmiş hem de çocuklarını ve talebelerini bu terbiye ile yetiştirmiştir. Kaynaklarda kendisine nisbet edilen bir tarikattan bahsedilmekte; Arrakiyye olarak maruf olan¹² bu tarikat hocası Ali b. Meymun'a¹³ nisbet edilen Meymuniyye tarikatının dolayısıyla Şazeliyye tarikatının bir kolu olarak anılmaktadır.¹⁴

Muhammed b. 'Irâk hocası ile Suriye'de belli süre geçirdikten sonra Mısır, Dimyat gibi bölgeleri ziyaret etmiş Suyûtî başta olmak üzere birçok âlim ve veli şahsiyet ile görüşerek tekrar Dimeşk'e dönmüştür. Hocası Ali b. Meymun irşad için gittiği Anadolu'dan dönene kadar Şam'da kalmış 911 yılında hocası ile Hama'da tekrar bir araya gelen Muhammed b. 'Irâk 4 ay 10 gün gibi kısa bir sürede kendisinden oldukça fazla istifade etmiştir. Akabinde hocasının izni ile Beyrut'a giderek

³ el-Gazzî, *el-Kevâkibü's-sâ'ire*, 2/196; İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü'z-zeheb*, 10/489; Kehhâle, *Mu'cemü'l-Müellifin*, 7/218; el-Bermâvî, *İmtâu'l-fuzalâ*, 1/308.

⁴ Ziriklî, *el-A'lâm*, 5/12.

⁵ İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü'z-zeheb*, 10/273-274.

⁶ İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü'z-zeheb*, 10/275.

⁷ Muhammed b. Ebubekir Ebu Alevî eş-Şillî, *es-Senâu'l-bâhir bi tekmîli'n-nuri's-sâfir fi ahbâri karni'l-'âşir* (San'â: Mektebetü'l-irşâd, 2004), 249.

⁸ el-Gazzî, *el-Kevâkibü's-sâ'ire*, 2/196; İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü'z-zeheb*, 10/489.

⁹ el-Gazzî, *el-Kevâkibü's-sâ'ire*, 1/60; İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü'z-zeheb*, 10/273; Kehhâle, *Mu'cemü'l-Müellifin*, 11/21; Ziriklî, *el-A'lâm*, 6/290; Fâhûrî, *Zevâya Beyrût*, 464. Gazzî el-Kevakib adlı eserinde doğum yılını 898 olarak vermiştir fakat burada bir hata olduğu aşikardır. Çünkü hemen devamında 895 yılında babasının öldüğünü ve aynı yıl da evlendiğini haber vermektedir. Muhammed b. 'Irâk'ın Hidâyetü's-Sekaleyn adlı eserini tahkik eden Üsâme b. Müsellem el-Hâzîmî tam adını Muhammed b. Ali b. Abdurrahman b. Ahmed b. Salih b. Yusuf b. Irak el-Müsevî ed- Dimeşkî el-Kinanî es-Sâlihî eş-Şafîi olarak verdikten sonra İbnü'l-Muhâcir olarak şöhret bulduğunu haber vermektedir. Bknz. Muhammed b. 'Irâk, *Hidâyetü's-Sekaleyn*, s. 11-12. (Muhakkikin Girişi).

¹⁰ Ahmed Efendi Taşköprizâde, *eş-Şekâ'iku'n-nu'mâniyye fi 'ulemâ'î'd-devleti'l-Osmâniyye* (Beyrût: Dâru'l-kitâbi'l-'arabî, 1975), 212; İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü'z-zeheb*, 10/273.

¹¹ el-Gazzî, *el-Kevâkibü's-sâ'ire*, 1/61; İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü'z-zeheb*, 10/274.

¹² Kurucusunun isminde olduğu gibi bu tarikatın isminde de aynı ihtilaf ortaya çıkmaktadır.

¹³ Ali b. Meymun hayatı için bkz. el-Gazzî, *el-Kevâkibü's-sâ'ire*, 1/272; İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü'z-zeheb*, 10/117, Nihat Azamat "Ali b. Meymûn" Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları, 1989), 2/411-412.

¹⁴ Güven, *Ebu'l-Hasan eş-Şâzîlî ve Şâzeliyye*, 323; Başaran, "İbn Arrâk, Ebü'l-Hasan", 19/318.

irşat faaliyetlerine başlamış bu süreçte 24 eser telif edince hocası Ali b. Meymûn kendisini (şöhretin zararları hususunda) uyarmıştır.¹⁵

Muhammed b. 'Irâk'a nisbet edilen eserler şunlardır:

1. *el-Minehu'l-Ğinâiyye*¹⁶ ve'n-Nefehâtü'l-Mekkiyye:
2. *Hidâyetü's-Sekaleyn fî Fazli'l-Haremeyn*,¹⁷
3. *Mevahibü'r-Rahman fî Keşfi 'Avrati'ş-Şeytân*,¹⁸
4. *es-Sefinetü'l-'Irâkiyye fî Libâsi'l-Hırkati's-Sûfiyye*,¹⁹
5. *Sefinetü'n-necâh lî men ilallahi ilticah*,²⁰
6. *Risâle fî sıfâti evliyaillah*,²¹
7. *Hidâyetü'l-cinân fî 'ilmi'l-mizân*,
8. *Şerhu'l-'ubâb fî fıkhi'ş-şafiyye*,²²
9. *Cevheretü'l-havâs fî 'ilmi'l-mevâ'ız*,
10. *Keşfü'l-hıccâb bi rü'yeti'l-cenâb*,
11. *El-Ğaysu'l-midrâr fî sahâibi'l-istiğfâr*²³
12. *Hizbu'l-işrâk*²⁴

924 yılında hacca giden Muhammed b. 'Irâk Medine-i Münevvere'ye yerleşti. 24 Safer 933 (30 Kasım 1526) yılında Mekke'de vefat etmiştir.²⁵ Taşköprüzade Medine'de vefat ettiğini haber vermekte iken²⁶ Gazzî ise bunun hata olduğunu söylemektedir.²⁷

Muhammed b. 'Irâk'ın İbn 'Irâk'tan başka Abdunnâfi ve Numan adında iki oğlu bulunmaktadır.²⁸ Kaynaklarda Numan adlı oğlu hakkında herhangi bir bilgi bulunmazken, künyesi Ebu Hamza lakabı Seriyüddin olan Abdunnafi b. 'Irâk ile 953 yılında Halep'te karşılaştığını söyleyen İbnü'l-Hanbelî onun faziletli, ikili ilişkileri güzel, zeki ve edebi yönü kuvvetli bir insan olduğundan haber

¹⁵ el-Gazzî, *el-Kevâkibü's-sâ'ire*, 1/62; İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü'z-zeheb*, 10/275; Demirci, "İbn Arrâk, Muhammed b. Ali", 19/319.

¹⁶ Bu eser kaynaklarda *el-Minehu'l-Ğâliyye*, *el-Minehu'l-'âmîyye* ya da *el-Muhhu'l-fenâiyye* olarak geçmektedir. Bknz. Muhammed b. Ali b. 'Irâk, *Hidâyetü's-sekaleyn fî fazli'l-haremeyn* (1439: Merkezü'l-bahsi'l-ilmî ve ihyâit-turâsi'l-İslâmî, 1439), 19; Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyetü'l-'ârifin*, 2/208; Demirci, "İbn Arrâk, Muhammed b. Ali", 19/319.

¹⁷ Bu eser Üsâme b. Müsellem el-Hâzîmî tarafından h. 1439 yılında Merkezü'l-bahsi'l-ilmî tarafından Mekke'de basılmıştır. Muhakkik burada müellif Muhammed b. 'Irâk'a dair ayrıntılı bilgi vermiş ismini ise İbn Irak olarak tercih etmiştir.

¹⁸ el-Gazzî, *el-Kevâkibü's-sâ'ire*, 1/65; İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü'z-zeheb*, 10/277. Bu eser aynı isimle hocası Ali b. Meymûn'a da nisbet edilmektedir. Bknz. el-Kevâkibü's-sâ'ire, 1/274; Azamat, "Ali b. Meymûn", 2/412. el-Kevâkib adlı eserinde Gazzî, Ali b. Meymûn'a nisbet ettiği bu eseri Mevahibü'r-Rahman ve keşfü 'avrati'ş-şeytân olarak zikretsedince incelediğimiz el yazmaları fî keşfi 'avarâti'ş-şeytân olarak zikretmektedir.

¹⁹ Müellif bu kitabında kendi ve ailesinin hayatından uzunca bahsetmektedir. Bkz. eş-Şillî, *es-Senâu'l-bâhir*, 250.

²⁰ Toplumda ortaya çıkan bidat ve münkerattan şikâyet eden Dimeşk ulemasının sorularına cevaben yazmış olduğu bir risaledir. Bknz. el-Gazzî, *el-Kevâkibü's-sâ'ire*, 1/65.

²¹ Talebesi Ahmed ed-Dâcânî'nin isteği üzerine 7 Rebiulevvel 931 yılında kaleme almıştır. el-Gazzî, *el-Kevâkibü's-sâ'ire*, 1/66.

²² Bu eser tamamlanmamıştır. Bazıları bunu oğul İbn 'Irâk'a nisbet etmiştir. Bknz. Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyetü'l-'ârifin*, 1/665; Ayderûs, en-Nûru's-sâfir, 258.

²³ Kâtip Çelebi, *Keşfu'z-Zünûn* (Beyrût: Müessesetü'l-Furkân li't-turâsi'l-İslâmî, 2021), 5/121.

²⁴ el-Gazzî, *el-Kevâkibü's-sâ'ire*, 1/66; İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü'z-zeheb*, 10/277.

²⁵ Cârullah b. el-İz b. en-Necm İbn Fehd, *Neylü'l-münâ bi-zeyli Bulûğil-kurâ li-tekmileti ithâfi'l-verâ* (Mekke: Müessesetü'l-Furkân li't-turâsi'l-İslâmî, 2000), 388; Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyetü'l-'ârifin*, 2/208; Ziriklî, *el-A'lâm*, 6/290; Demirci, "İbn Arrâk, Muhammed b. Ali", 19/319.

²⁶ Taşköprüzade, *eş-Şekâ'iku'n-nu' mâniyye*, 213.

²⁷ el-Gazzî, *el-Kevâkibü's-sâ'ire*, 1/67.

²⁸ İbnü'l-Hanbelî, *Dürri'l-Habeb*, 1/860; el-Gazzî, *el-Kevâkibü's-sâ'ire*, 1/65; İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü'z-zeheb*, 10/276.

vermektedir.²⁹ H. 920 yılında bu günkü Lübnan sınırları içerisinde bulunan Mecdel Mağûş'da doğup, h. 962 yılında Mekke'de vefat eden Abdunnafi b. 'Irâk'ın eserleri şunlardır:

1. *el-İ'tnâ fî şe'ni men yektenî,*
2. *Beyânu mâ tahassale fî cevâbi eyyi'l-mescideyn efdalu ehuve'l-kâimu bi'l-'ibâdeti'l-ma'mûr em'i-dâsiru'l-'âdi'l-mehcûr,*³⁰
3. *el-Ferecû'l-mağbûn ve ferahu'l-mahzûn.*³¹

Tenzîhü's-şerîa' müellifinin ise Bilal ve Tahir isimlerinde iki çocuğundan bahsedilmektedir. Tahir b. Ali'nin ne zaman doğduğuna dair bir bilgiye rastlanmazken Mescid-i Nebevi'de imamlık yaptığı ve Şafii mezhebine bağlı olarak fetvalar verdiği anlaşılmaktadır.³² Bilal b. Ali ise İbn Fehd'in *Neylü'l-mûna* adlı eserinde haber verdiğine göre 10 Receb 926 Salı akşam namazında dünyaya gelmiştir.³³

6. VEFATI

Tenzîhü's-şerîa' sahibi İbn 'Irâk h. 963 yılında Medine-i Münevvere'de Mescid-i Nebevi'nin imamı ve hatibi olarak vefat etmiş³⁴ ve Baki' Kabristanlığı'na defnedilmiştir.³⁵

2. İLMÎ ŞAHSİYETİ

2.3. YETİŞTİĞİ İLMÎ ÇEVRE

Hicrî 9. ve 10. asır, siyasi olarak büyük kargaşaların yaşandığı bir asır olmasına rağmen ilmi açıdan gayet verimli bir asırdır. Özellikle hicaz, Bilad-ı Şam ve Kâhire bu ilmi verimliliğin önemli kaleleri mesabesinde. Ali b. Muhammed b. 'Irâk'ın bir taraftan bu bölgelerde hayatını geçirmesi diğer taraftan ise hem Memlûklü hem de Osmanlı idaresinde hayatını geçirmesi yetiştiği çevrenin İslamî ilimler açısından oldukça münbit bir çevre olduğunu göstermektedir. Tefsirden hadise, fıkıhtan nahve kadar İslami ilimlerin bütün alanlarında çok fazla eser verilen Memlûklü döneminin sonunda dünyaya gelen İbn Arrak, Memlûklerin son 2 asırlık döneminde özellikle de hadis alanında eser telif eden Nevevî, Mizzî, İbn Receb, Irakî, Zehebî, İbn Hacer, Sehâvî ve Aynî gibi birçok âlimin ilmi birikiminden istifade etmiştir. Böyle velud âlimlerin yetişmesi o bölgelerin medrese ve kütüphaneleri hakkında da bilgi vermektedir. Sadece Dîmeşk'te yüz altmış, Kahire de ise yetmiş beş civarında medrese bulunduğu söylenmektedir. Bunun yanında Dârülkur'ân ve dârülhadisler de mevcuttu. Fıkıh ilmiyle birlikte diğer dinî ilimlerle dil ilimlerinin okutulduğu bu medreseler zengin kütüphanelere sahipti.³⁶ Beş yaşında Kur'ân-ı Kerîm'i ezberlemeye başlayıp iki sene de hafızlığını ikmal ederek erken yaşlarda eğitime başlayan ve birçok ilme dair okumalar ve ezberler yapan³⁷ İbn 'Irâk'ın büyük bir ilmi mirasa ve çok geniş bir ilmi müktesebata sahip çevreye sahip olduğu söylenebilir.

²⁹ İbnü'l-Hanbeli, *Dürrü'l-Habe*, 1/860.

³⁰ Bu kitabın adı ile alakalı kaynaklarda farklı isimler geçmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. İbnü'l-Hanbeli, *Dürrü'l-Habe fi Tarihi A'yani Haleb*, 1/861. (Muhakkikin notu).

³¹ el-Gazzî, *el-Kevâkibü's-sâ'ire*, 2/183-184; İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü'z-zeheb*, 10/481-482; Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyyetü'l-ârifin*, 1/566.

³² Muhammed el-Emîn b. Fazlillâh b. Muhibbillâh el-Muhibbî, *Hulâsatü'l-eser fi a'yânü'l-karni'l-hâdî'aşer* (Beyrût: Dâru Sâder, ts.), 4/177.

³³ İbn Fehd, *Neylü'l-mûnâ*, 258.

³⁴ el-Gazzî, *el-Kevâkibü's-sâ'ire*, 2/197; İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü'z-zeheb*, 10/490; el-Bermâvî, *İmtâu'l-fuzalâ*, 1/310; Kehhâle, *Mu'cemü'l-Müellifin*, 7/218; Ziriklî, *el-A'lâm*, 5/12; Tuncer, *İbn 'Irâk'ın Hayatı ve Tenzîhu's-Şerîa Adlı Eseri*, 11.

³⁵ eş-Şillî, *es-Senâu'l-bâhir*, 433.

³⁶ İsmail Yiğit, "Memlûkler", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2004), 29/94-95.

³⁷ el-Gazzî, *el-Kevâkibü's-sâ'ire*, 2/196; İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü'z-zeheb*, 10/489; el-Bermâvî, *İmtâu'l-fuzalâ*, 1/308.

7. HOCALARI

Erken yaşta Kur'an'ı ezberledikten sonra pek çok alana dair okumalar ve ezberler yapan İbn 'Irâk bu müktesebatını borçlu olduğu hocaları şunlardır:

1. Muhammed b. 'Irâk: İbn 'Irâk'ın ilk hocası babasıdır. Hem hafızlığını hem kıraat ilmini hem de tasavvufi terbiyesini babasından alan İbn 'Irâk ölene kadar babası ile bir arada bulunmuş, Hicaz'a hicret ettiğinde onunla birlikte o da hicret etmiştir.³⁸
2. Ali b. Meymûn: Şazeliye tarikatı şeyhi olan ve aynı zamanda babasının da kendisinden oldukça fazla istifade ettiği Ali b. Meymun'un yanında küçük yaşta ve az bir süre kalmış kendisinden tasavvufi terbiye almıştır.³⁹
3. Ahmed b. Abdülvehhâb
4. Mahmûd b. Humejdân el-Medenî: Kıraat ilmini babasının talebeleri olan bu iki hocadan almıştır.⁴⁰
5. Şemseddin b. Muhammed b. Zeynüddin el-Kattân: Aşere eğitimi almıştır.⁴¹
6. İbn Hacer el-Heytemî.⁴²
7. Safiyyüddin Ebu'l-Abbas Ahmed b. Ömer b. Abdurrahman el-Mezhicî ez-Zebîdî eş-Şafii el-Müzecced: *el-'Ubabü'l-muhît bi-mu'zami nususi's-şafiiyyi ve'l-ashab* kitabının müellifidir. Bu kitabı şerh edip müellifinden icazet talebinde bulunmuş, müellif de ona ilmi icazet vermiştir.⁴³
8. Şeyh Ebu'l-Kâsım b. İkbâl: Ondand da icazet almıştır.⁴⁴
9. Abdulhak es-Sınbâtî: Dâru'l-kütübî'l-Mısıriyye, Teymur Kütüphanesi'nde 400 Hadis adlı el yazmasında İbn 'Irâk'ın kendi el yazısı ile şu ifade yer almaktadır: "Bu, eş-Şeyh Abdulhak es-Sınbâtî'nin bize vermiş olduğu icazettir. Allah'a hamd olsun."⁴⁵

2.3. ÖĞRENCİLERİ

1. Ebubekir Sürrak el-Haşeme (ö. 950/1543): Asıl adı Ebubekir eş-Şeyh Takiyyüddin el-Kavvas'tır. Bayram ve bazı özel günlerde insanlardan elbiselerini ödünç aldığı için sürrak olarak tanınmış fakat kendisi bu lakabı hoş görmemiştir. Önce babası Muhammed b. Arrak'a daha sonra da onun oğullarına talebelik yaptığını söyleyen Gazzî, 16 Şevval 950 yılında vefat ettiğini haber vermiştir.⁴⁶

³⁸ İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü'z-zeheb*, 10/275; Başaran, "İbn Arrâk, Ebü'l-Hasan", 19/318.

³⁹ Ebü'l-Hasen Nürüddîn (Sa'düddîn) Alî b. Muhammed b. Alî el-Kinânî ed-Dımaşkî İbn 'Irâk, *Neşrü'l-letâif fî Veccin ve't-Tâif* (Kahire: Zehrâu'ş-şark, 2009), 13-14.

⁴⁰ el-Gazzî, *el-Kevâkibü's-sâ'ire*, 2/196; Başaran, "İbn Arrâk, Ebü'l-Hasan", 19/318; İbn 'Irâk, *Neşrü'l-letâif fî Veccin ve't-Tâif*, 14. (Muhakkikin girişi)

⁴¹ el-Gazzî, *el-Kevâkibü's-sâ'ire*, 2/196; İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü'z-zeheb*, 10/489; Başaran, "İbn Arrâk, Ebü'l-Hasan", 19/318.

⁴² Ebü'l-Feyz Alemüddîn Muhammed Yâsîn b. Muhammed İsâ el-Fâdânî, *el-'Ucâle fî'l-ehâdisi'l-müselsele* (Dımeşk: Dâru'l-besâir, 1985), 56; İbn 'Irâk, *Neşrü'l-letâif fî Veccin ve't-Tâif*, 14. (Muhakkikin Girişi).

⁴³ el-Gazzî, *el-Kevâkibü's-sâ'ire*, 2/115; Abdülkâdir b. Şeyh el-Ayderûs, *en-Nûru's-sâfir 'an ahbâri'l-karni'l-âşir* (Beyrût: Dâru Sâder, 2001), 260.

⁴⁴ el-Ayderûs, *en-Nûru's-sâfir*, 261.

⁴⁵ Ziriklî, *el-A'lâm*, 5/12.

⁴⁶ el-Gazzî, *el-Kevâkibü's-sâ'ire*, 2/92.

2. Rahmetullâh b. Abdillâh b. İbrâhîm es-Sindî (ö. 993/1585): Aynı zamanda *Tenzihü'*-*şerîa'*'yı da ihtisar etmiştir.⁴⁷
3. İbn Tolun (ö. 953/1546)⁴⁸
4. İbnü'l-Hanbelî (ö. 971/1563)⁴⁹
5. Cemalüddin Muhammed b. Tahir (ö. 986/1578)⁵⁰

2.4. ESERLERİ

İbn 'Irâk kıraat ilimlerinden tefsire, hadisten fıkha, tasavvuftan tarihe kadar birçok ilimde söz sahibi bir âlim olduğu gibi kaynakların haber verdiği göre ferâiz, matematik, edebiyat ve şiirle de ilgilenmiştir.⁵¹

İbn 'Irâk'ın eserleri şunlardır:

1. *Tenzihü's-şerîati'l-merfû'a 'ani'l-ahbâri's-şeni'ati'l-mevzû'a*: Müellif, Ebü'l-Ferec İbnü'l-Cevzî'nin *el-Mevzû'âtı* ile Süyûtî'nin *el-Le'âli'l-masnû'a*'sını ihtisar etmekle birlikte başka mevzû hadisleri de ilâve ederek h. 954 yılında Mısır'da meydana getirdiği bu eserini Kanûnî Sultan Süleyman'a takdim etmiştir.⁵²
2. *es-Sırâtü'l-müstakim ilâ me'ânî bismillâhirrahmânirrahîm*:⁵³ 12 Recep 1020 tarihinde Abdulhâfız el-Mersafî el-Ömerî tarafından istinsah edilmiştir. Mahtut nüshası elimizde mevcut olup her bir varağı 21 satırdan olmak üzere 173 varaktan oluşmaktadır. Eser Aydınli Muhammed b. Bilâl tarafından Rüstem Paşa adına Türkçe'ye çevrilmiştir.⁵⁴
3. *et-Tezkiretü's-suğrâ*: Edebî ve tarihî birtakım bilgiler ihtiva eden eserin bir nüshası Köprülü Kütüphanesi'nde bulunmaktadır. 1013 yılında istinsah edilen nüsha Fâzıl Ahmed Paşa kütüphanesi 1226 numarada kayıtlı bulunmaktadır.⁵⁵ Nüsha elimizde mevcut olup her varağı 25 satırdan 304 varak olarak düzenlenmiştir.
4. *Neşrü'l-le'tâ'if fi ku'tri't-Ṭâ'if*: Üç bölümden meydana gelen eserde Tâif'in önemi, Hz. Peygamber'in Tâif'e gidişi, Vec vadisi ve orada yaşayan Abdullah b. Abbas ile Muhammed b. Hanefiyye'nin fazileti ve Tâif'in önemli yerleri hakkında bilgi verilmektedir. Eseri 1986 yılında Osman Mahmûd es-Sînî yayımlamıştır. Aynı zamanda Muhammed Ali Fehim tarafından da 2009 yılında eser tekrar neşredilmiştir.
5. *Şerhu Şahîhi Müslim*: Kastallânî'nin Şahîh-i Buḥârî şerhine benzeyen bir çalışma olduğunu kendisi ile 947 de Dimeşk'te karşılaştığı İbn Tolun haber vermektedir.⁵⁶

⁴⁷ Ebü't-Tayyib Muhammed Sıddîk Bahâdır Hân b. Hasen b. Alî el-Kannevcî, *Ebcü'dü'l-'ulûm* (Beyrût: Dâru İbn Hazm, 2002), 661; Abdülhâfız b. Fahriddîn b. Abdilalî el-Hasenî et-Tâlibî, *Nüzhetü'l-havâtir ve behcetü'l-mesâmi' ve'n-nevâzir* (Beyrût: Dâru İbn Hazm, 1999), 4/339. Telhisü Tenzihü's-şerîa' adı ile ihtisar ettiği bu eser

⁴⁸ Cemâl, *el-Beyânu ve't-tafsîl*, 2/676.

⁴⁹ Cemâl, *el-Beyânu ve't-tafsîl*, 2/676.

⁵⁰ el-Ayderûs, *en-Nûru's-sâfir*, 476. Fettenî nisbesi ile maruf Cemaluddin Muhammed b. Tahir'in de aynı zamanda mevzû hadisler alanında *Tezkiretü'l-mevzûât fi'l-ehâdisi'l-mevzûât ve Kânûnü'l-mevzû'ât ve'd-đu'afâ* adlı iki eseri bulunmaktadır.

⁵¹ el-Gazzî, *el-Kevâkibü's-sâ'ire*, 2/196; İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü'z-zeheb*, 10/489; el-Bermâvî, *İmtâu'l-fuzalâ*, 1/308; Başaran, "İbn Arrâk, Ebü'l-Hasan", 19/318.

⁵² Zirikî, *el-A'lâm*, 5/12.

⁵³ Ali Rıza Karabulut-Ahmet Turan Karabulut, *Mu'cemü't-târihi't-türâsi'l-İslâmî fi mektebâti'l-âlem: el-Mahtûtât ve'l-Matbuât* (Kayseri: Dâru'l-akabe, 2001), 3/2156.

⁵⁴ Kâtib Çelebî, *Keşfu'z-Zünûn*, 2/350.

⁵⁵ Karabulut, *Mu'cemü't-târihi't-türâsi'l-İslâmî*, 3/2155; Başaran, "İbn Arrâk, Ebü'l-Hasan", 19/318.

⁵⁶ el-Gazzî, *el-Kevâkibü's-sâ'ire*, 2/196; İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü'z-zeheb*, 10/489.

6. *Şerhu'l-'Ubâb*:⁵⁷ Ahmed b. Ömer el-Müzecced ez-Zebîdî tarafından yazılan Şâfiî fıkhına dair *el-'Ubâbü'l-muhît bi-mu'zami nusûsi'ş-şafiyy ve'l-ashab* adlı eserinin şerhidir.⁵⁸
7. *Tehzîbü'l-akvâl ve'l-a'mâl*,⁵⁹
8. *Muhtasaru Rihleti İbn Rüşeyd*.⁶⁰

En fazla önem atfedilen eserlerinden birisi olmasının yanında makalemizin de konusu ile alakası olması sebebi ile burada Tenzîhi'ş-şerî'a'ya dair kısa bir bilgi vermek istiyoruz.

2.4.1. MEVZÛÂT İLE İLGİLİ KİTABININ İSMİ

İbn 'Irâk bizzat kendisinin yazmış olduğu el yazmasında kitabına Kitabu Tenzîhi'ş-şerî'ati'l-merfû'a 'ani'l-ahbâri'ş-şeni'ati'l-mevzû'a ismini vermiştir. Bu isim elimizde bulunan bütün nüshalarda bu şekildedir.

2.4.2. TELİF TARİHİ VE SEBEBİ

İbn 'Irâk 13 Şevval 954 yılında Kahire'de tamamladığı eserine; besmele, hamdele ve salveleden sonra "Hz. Peygamber (s.a.v) hakkında uydurulan hadisleri kendisinden sakınılması için bilmek ilim ve takva ehline göre en önemli işlerdendir." cümlesi ile giriş yapmıştır. Daha sonra İbnü'l-Cevzî'nin Mevzûât'ı ve Suyûtî'nin yine bu alanda yazmış olduğu eserleri hakkında bilgi vererek bu her iki âlimin çalışmalarını özetlediğini dile getirmiş ve yaptığı bu çalışmanın bu alanda yapılan diğer çalışmalardan kişiyi müstağni kılacağını söylemiştir.⁶¹ Bu açıklamalar kitabını telif etmesinin iki sebebi olduğunu göstermektedir. Birincisi mevzû hadisleri bilip onlardan sakınmak, ikincisi ise bunları bir düzen ve tertib dâhilinde sunmak.

2.5. İLİM DÜNYASINDAKİ YERİ

İlim dünyası İbn 'Irâk'ı daha çok *Tenzîhi'ş-şerî'a* adlı eseri ile tanımaktadır. Zira bu eser onun ömrünün sonuna doğru telif ettiği ve bütün ilmi birikimini yansıtan önemli bir eserdir. Hocalarından özellikle de babasından aldığı tasavvufi terbiye de ilim çevreleri tarafından tanınmasını sağlamış ilim, amel ve ihlas dengesini güzel bir şekilde kurması sebebi ile hem talebeleri hem de sonra gelenler kendisinden sitayişle bahsetmişlerdir. Bazı ilim ehlinin kendisi hakkındaki sözleri şu şekildedir:

İbnü'l-Hanbelî kendisi ile 953 yılında Haleb'te karşılaştığını söyleyerek onun fıkıh ve hadiste söz sahibi, dili iyi kullanan fesahat ve belagat sahibi ve iyi bir şair ve şiir tenkitçisi olduğunu haber vermektedir. İbn 'Irâk -denildiğine göre-⁶² babası kendisini çalgı-türkü dinlemekten men etmesine rağmen söz dinlemediği için işitme duyusunu neredeyse kaybetmiştir.⁶³ Bu bilgiyi nakleden İbnü'l-

⁵⁷ el-Mecmau'l-melikî, *el-Fihrisü'ş-şâmil li't-türâsi'l-Arabiyyi'l-İslâmiyyi'l-mahtût: el-fıkhu ve usulühü* (Amman: Müessesetü Âli'l-Beyt li'l-Fikri'l-İslâmî, 2004), 5/252.

⁵⁸ el-Gazzî, *el-Kevâkibü's-sâ'ire*, 2/115; İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü'z-zeheb*, 10/489; Bağdatlı İsmail Paşa, *İzâhu'l-meknûn*, 2/78; Abdullah Muhammed el-Habeşî, *Masâdiru'l-fikri'l-İslâmî fi'l-Yemen* (Beyrût: Mektebetü'l-'asriyye, 1988), 232. Şezerâtü'z-zeheb adlı kitabı tahkik eden Abdulkadir Arnavut ve Mahmut Arnavut bu kitabın el-Müzecced'e ait olan metin değil, bu metnin Ahmed b. Nasır el-Bâûnî tarafından nazım haline getirilen eser olduğunu öne sürmüşlerdir. Aynı iddiayı Selman Başaran'da İbn Arrak maddesinde dile getirmiştir. Fakat bu doğru olmasa gerektir. Çünkü el-Kevâkib'de Gazzî'nin dediği gibi İbn 'Irâk kitabı şerhettikten sonra kitabın müellifine gönderip icazet talep ediyor. Ahmed b. Nasır el-Bâûnî'nin 870 yılında vefat ettiği tarihte İbn 'Irâk henüz dünyaya gelmemiştir. O halde bu metin el-Müzecced'in el-'Ubâbü'l-muhît adlı eseri olmalıdır. Aynı zamanda bu eserin Muhammed b. 'Irâk'a nisbet edildiğini de görmekteyiz. Muhtemelen babasının başlayıp tamamlayamadığı eseri oğul İbn 'Irâk tamamlamıştır.

⁵⁹ Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyetü'l-ârifin*, 1/665.

⁶⁰ el-Ayderûs, *en-Nûru's-sâfir*, 259.

⁶¹ Ebü'l-Hasen Nûreddîn (Sa'düddîn) Alî b. Muhammed b. Alî el-Kinânî ed-Dîmaşkî İbn Arrâk, *Tenzîhi'ş-şerî'ati'l-merfû'a 'ani'l-ahbâri'ş-şeni'ati'l-mevzû'a* (Beyrût: Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, 1399), 2.

⁶² el-Gazzî, *el-Kevâkibü's-sâ'ire*, 2/196.

⁶³ Bu bilgiyi İbn Tolun'da nakletmektedir. Bknz. el-Gazzî, *el-Kevâkibü's-sâ'ire*, 2/196.

Hanbelî onun bu sebeple toplum içinde az konuştuğunu haber vermektedir. Kendisine kahve içmenin cevazı ile alakalı şiirle sorduğu bir soruya karşılık aynı şekilde şiirle cevap vererek cevaz verdiğini nakletmiştir.⁶⁴

el-Kevâkibü's-sâire adlı eserin sahibi ve Muhammed b. 'Irâk'ın talebesi Ebu'l-Berekat el- Büzûrî nin talebesi Necmeddin el-Gazzî'de (ö. 1061/1651) ⁶⁵ İbn 'Irâk'ı allame, fakih ve kari olarak tanıtmaktadır.⁶⁶

Hulâsatü'l-eser fi a'yâni'l-karni'l-hâdî 'aşer adlı eserin sahibi el-Muhibbi (ö.1111/1699) Muhammed b. 'Irâk ve aile efradı hakkında şöyle söylemektedir: "Mekkeliler arasında yaygın bir anlayış vardır: Muhammed b. 'Irâk'ın soyu var oldukça, dünyada hayır devam edecektir."⁶⁷

Ezher'de İslamî ilimlerin ihyasına dair Muhammed Zahid el-Kevseri (1879-1952)'nin zamanın Ezher Üniversitesi Rektörü Mustafa Abdurrazık (ö. 1947)'a sunduğu on maddelik teklifin beşinci maddesinde Tenzihü'ş-Şerîa'dan bahsederek şöyle demektedir:

"Bir Hoca mevzû hadisleri tanıma adına İbn 'Irâk el-Kinani'nin Tenzihü'ş-Şerîa adlı eserinden yardım almalıdır. Çünkü bu eserin bazı özellikleri vardır. Şöyle ki: Kitabın başında hadis uydurma ve uyduranlar ile ilgili, İbnu'l-Cevzî'nin Mevzû'at'ından ve başka eserlerden alınmış bilgileri ihtiva eden nefis bir mukaddime vardır. Aynı şekilde mevzû' hadisleri anlatırken kimlerin hadis uydurduğunu bilmeye son derece ihtiyaç duyulduğundan dolayı İbnu'l-Acemî'nin torunu Burhanuddin el-Halebi'nin el-Keşfu'l-Hasîs Ammen Rûmiye bi Vadi'l-Hadis adlı eserini de koymuştur."⁶⁸

3. KÜNYESİNİN TAHKİKİ

Ali b. Muhammed, ninelerinden birine⁶⁹ nispetle İbn 'Irâk ya da İbn Arrâk künyesi⁷⁰ ile iştihar etmiştir. Dolayısıyla ilim dünyası onu İbn 'Irâk ya da İbn Arrâk olarak tanımaktadır. İbn Arîk denildiğine dair zayıf bir görüş de bulunmaktadır.⁷¹ Arapça yazılışı aynı fakat telaffuzu farklı olduğundan, latinize edildiğinde ise hem yazılışı hem de telaffuzu farklılaştığından bu kelime üzerinde ihtilaf edilmiştir. Çalışmamızın bu kısmında her iki görüş sahiplerinin delilleri serd edilerek tahlil edilmeye çalışılacaktır.

3.1. İBN 'İRÂK OLDUĞU GÖRÜŞÜNÜ BENİMSEYENLER VE DELİLLERİ

Müellifin isminin İbn Irak olduğunu; ayn harfinin kesralı, ra harfinin ise fethalı ve şeddesiz olması gerektiğini düşünen araştırmacıların sayısı azımsanamayacak kadar çoktur. Bunlar arasında bu konuda müstakil makaleler yazarlar olduğu gibi kitaplarında birkaç cümlelik izahla yetinenler ve herhangi bir izaha girmeyenler de vardır.

⁶⁴ İbnu'l-Hanbeli, *Dürrü'l-Habe*, 1/1004-1008.

⁶⁵ Necmeddin el-Gazzî, *el-Kasidetü'l-Lamiyye*'yi hocası Ebu'l-Berekât'tan, o da hocası Muhammed b. 'Irâk'tan rivayet ediyor. Bknz. el-Gazzî, *el-Kevâkibü's-sâ'ire*, 1/65; İbnu'l-İmâd, *Şezerâtü'z-zeheb*, 10/276.

⁶⁶ el-Gazzî, *el-Kevâkibü's-sâ'ire*, 2/196.

⁶⁷ el-Muhibbi, *Hulâsatü'l-eser*, 4/282.

⁶⁸ Muhammed Zahid b. el-Hasan b. Ali Zahid el-Kevserî, *Makâlâtü'l-Kevserî* (Kâhire: Dâru's-selâm, 2007), 423. Daha sonra eserin içeriğinden bahseden Kevserî, mevzû hadisler ile alakalı yapılan çalışmaların etraflı bir şekilde gözden geçirilerek bu alanda önceden yapılmış çalışmalardan daha kapsamlı, daha güvenli ve daha faydalı çalışmalara imza atılabileceğine vurgu yapmaktadır.

⁶⁹ İbnu'l-Hanbeli, *Dürrü'l-Habe*, 1/1004. Selman Başaran dedesinin dedesine nisbet edildiğini söylemiştir. Bknz. Selman Başaran, "İbn Arrâk, Ebü'l-Hasan", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 19/318

⁷⁰ Arapça'da alem vadi' olarak isim, künye ve lakap olarak üç kısımda değerlendirilmektedir. Künye anne, baba, oğul ya da kıza nispet edilerek konulan alemlerdir. Ayrıntılı bilgi için bkz. es-Süyûtî, *el-Behcetü'l-Merdiyye*, (Mardin, Mektebetü Nûr Sabah, 2008), 1/73.

⁷¹ Bağdatlı İsmail Paşa, *Hediyetü'l-ârifin*, 1/665.

TENZÎHÜ'Ş-ŞERÎ'A ADLI ESERİN MÜELLİFİNİN HAYATI, ESERLERİ VE KÜNYESİNİN
TAHKİKİ

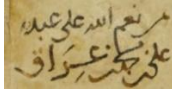
Bu hususta iki makale yazılmış olup birisi Yâsir İbrahim Neccâr tarafından *Dabtu nesebi el-Allâme İbn 'Irak* adıyla⁷² diğeri ise İyad Hâlid et-Tabbâ' tarafından *el-Cemu' bade'l-firâk fi ihkâmi dabti İbn 'Irâk* adıyla neşredilmiştir.⁷³

Neccâr, bir ülke olan Irak'a nisbet edilmesi gerektiğini söylemekte, özellikle *el-A'lâm* adlı eseriyle tanınan Suriyeli biyografi âlimi Zirikli'nin Arrak ismini hatalı kabul etmesini de esas alarak şiirler ile delil getirmekte ve isminin Irak olması gerektiği sonucuna varmaktadır. Zaman zaman bu kelimenin ülke adı olması sebebiyle gayri munsarif olması gerektiğine vurgu yapan Neccâr bazı şiirlerde munsarif olarak gelmesini ise şiir zaruretine bağlamıştır.

İyad Tabbâ' Abdulfettâh Ebû Gudde'nin İbn Arrak olarak telaffuz etmesine şaşırıldığını ifade ederek yine Zirikli'nin el-'Alâm'ı ile istidlal eder ve İbn 'Irâk olarak okumayı tercih etmektedir. Öncelikle müellifin kısaca hayatına değinen Tabbâ' ismini Muhammed b. Ali b. Abdurrahman b. Irak olarak vererek yanlışlıkla babasının hayatından bahsetmekte; daha sonra Irak ve Arrak kelimelerinin *Tâcu'l-arûs*'taki kullanımlarını göz önünde bulundurarak Irak kelimesinin Arapça'da birçok kullanımının olmasına karşın Arrak kelimesinin herhangi bir kullanımının olmadığını vurgulayarak, müellifin, "*es-Sefînetü'l-'Irakiyye*" adlı kitabını kendine nisbet ettiğini ve bu kitabı herhangi bir kimsenin *es-Sefînetü'l-'Arrakiyye* diye okumadığını söylemektedir. Bununla birlikte müellifi İbn Arrak şeklinde okuyan bir kimsenin de söz konusu olmadığına işaret etmiş, kendisi hakkında yazılan bir şiirin bahri kâmil vezninde olması ve bunun da kesin olarak İbn Irâk okunacağına delalet etmesi gerektiğini söyleyerek Tenzihü'ş-şerî'a' adlı kitabının yazarının İbn Irak olması gerektiği kanaatine varmıştır.

Yukarıdaki iki makalenin de vurguladığı gibi Ziriklî İbn 'Irâk okunmasının doğru olduğuna işaret ederek İbn Arrak okuyan Carl Brockelmann'ın hata yaptığını açıkça dile getirmiştir.⁷⁴

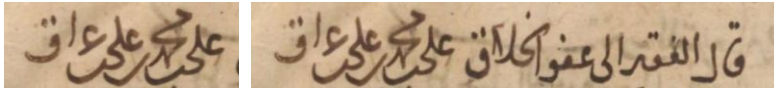
Zehebî'nin İbnü'd-Dübeysî'nin tarihi üzerine yapmış olduğu "*el-Muhtaşarü'l-muhtâc ileyhi min Târîhi İbni'd-Dübeysî*" adlı muhtasar çalışmasının Dâru'l-kütübü'l-Mısıryye 324 numarada kayıtlı bulunan el yazmasının kapak kısmında şu şekilde bir temellük kaydı bulunmaktadır:

من نعم الله عليه محمد بن عراق

Allah'ın kulu Ali b. Muhammed b. 'Irâk'a nimetlerinden birisidir.

Bu temellük kaydında müellifin kendi ismini Irak olarak harekelediğini görmekteyiz. Bu hat, İbn Irak'ın kendi el yazmaları ile karşılaştırıldığında tamamen aynı olduğu dikkat çekmektedir.

⁷²<https://www.alukah.net/culture/0/85725/%D8%B6%D8%A8%D8%B7-%D9%86%D8%B3%D8%A8-%D8%A7%D9%84%D8%B9%D9%84%D8%A7%D9%85%D8%A9-%D8%A7%D8%A8%D9%86-%D8%B9%D8%B1%D8%A7%D9%82/>

⁷³https://www.academia.edu/41750084/%D8%A7%D9%84%D8%AC%D9%8E%D9%85%D9%92%D8%B9_%D8%A8%D8%B9%D8%AF_%D8%A7%D9%84%D9%81%D9%90%D8%B1%D9%8E%D8%A7%D9%82_%D9%81%D9%8A_%D8%A5%D8%AD%D9%83%D8%A7%D9%85_%D8%B6%D8%A8%D8%B7_%D8%A7%D8%A8%D9%86_%D8%B9%D9%90%D8%B1%D9%8E%D8%A7%D9%82.

⁷⁴ Ziriklî, *el-A'lâm*, 6/290.

Hâtim Şerîf el-Avni'de başta herhangi bir tercih yapmazken⁷⁵ daha sonra bir ülke adı olan Irak'a nisbet ederek İbn İrâk şeklinde okunmasını tercih etmiştir.⁷⁶

3.2. İBN ARRÂK OLDUĞU GÖRÜŞÜNÜ BENİMSEYENLER VE DELİLLERİ

Diyanet İslam Ansiklopedisi'nin İbn Arrâk maddesini yazan Selman Başaran, 'ayn ve ra harfinin fethası ve ra'nın şeddesi ile telaffuz edip bunun delili olarak (ö. 1993) Şazeliye tarikatının bir kolu olarak zikrettiği ve İbn 'Irâk'ın babası Muhammed b. 'Irâk'a nisbet ettiği Arrakiyye tarikatını zikretmekte ve şöyle demektedir: "Bu künyenin İbn İrâk şeklinde söylenişi doğru değildir. Çerkez emîrlerinin soyundan gelen babasının Şazeliyye tarikatının Arrâkiyye kolunun pîri olması ve İbn Arrâk diye tanınması da bunu göstermektedir."⁷⁷

Alman oryantalist Carl Brockelman (ö. 1956) *Geschichte der arabischen Litteratur* adlı biyografik eserinde İbn Arrak olarak zikretmiş fakat buna dair herhangi bir delil ortaya koymamıştır. Brockelmann'ın, Şafî mezhebine mensup olan müellifi Hanefi mezhebine nisbet etmesi ise dikkat çekicidir.⁷⁸

Abdulfettah Ebu Gudde (ö. 1997) herhangi bir delil zikretmeksizin müellif ve kitabından bahsettiği hemen her yerde İbn Arrak olarak telaffuz etmekte ancak buna dair bir delil zikretmemektedir.⁷⁹

Mucemu'l-müellifin'in sahibi Kehhâle müelliften bahsettiğinde müellifin ismini Arrâk olarak okunacak şekilde harekelemişken⁸⁰ babasını ise Muhammed b. 'Irâk olarak tanıtmıştır.⁸¹

Yaşar Kandemir *Mevzû Hadisler* adlı eserinde İbn Arrâk olarak zikretmiştir.⁸²

Tenzîhü's-şerîa' ile ilgili bir yüksek lisans tezi hazırlayan Muhammed Tuncer ise Türkiye'de İbn Arrâk olarak tanınması sebebi ile bu görüşü tercih etmiştir.⁸³

3.3. DEĞERLENDİRME

Bilindiği gibi Arap şiirinin vezin kalıbı aruzdur. Bu kalıba uymayan sözler şiir olarak kabul edilmemektedir.⁸⁴ Dolayısıyla İbn 'Irâk el-Kinânî ve ailesine ithafen yazılmış şiirlerin aruz veznine uygun olması önemli bir delil olarak karşımızda durmaktadır. Burada örnek olarak gösterilecek beş ayrı şiirden bir tanesi bahr-i kâmil üç tanesi bahr-i basit ve bir tanesi de bahr-i vâfir vezninde yazılmıştır.⁸⁵

⁷⁵ eş-Şerîf Hâtim b. Ârif el-Avni, *Şerhu Mûkızati'z-Zehabi* (el-Mmeleketü'l-Arabiyyetü's-Suudiyye: Dâru İbni'l-Cevzî, 1427), 67.

⁷⁶ eş-Şerîf Hâtim b. Ârif el-Avni, *Ma'rîfetü Ulûmi'l-Hadîs (el-Muharrâu'l-muhtsar min 'ulûmi'l-eser)* (Dimeşk: Dâru'l-Minhâc, 2021), 137.

⁷⁷ Başaran, "İbn Arrâk, Ebü'l-Hasan", 19/318.

⁷⁸ Carl Brockelmann, *Geschichte der arabischen Litteratur (GAL)* (Leiden, 1938), 2/534.

⁷⁹ Abdulfettâh Ebu Gudde'nin İbn Arrak olarak okumasının sebebini oğlu Selman b. Abdulfettah Ebu Gudde'ye sorduğumuzda babasının herhangi bir delilinin olmadığını bilakis İbn 'Irâk olmasının daha doğru olduğunu belirtmiştir.

⁸⁰ Kehhâle, *Mu'cemü'l-Müellifin*, 7/218.

⁸¹ Kehhâle, *Mu'cemü'l-Müellifin*, 11/21.

⁸² Kandemir, *Mevzû hadisler*, 158.

⁸³ Tuncer, *İbn 'Irâk'ın Hayatı ve Tenzîhu's-Şeria Adlı Eseri*, 7.

⁸⁴ Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî Zemaşerî, *el-Kıstâs fî 'ilmi'l-arûz* (Beyrût: Mektebetü'l-me'ârif, 1989), 21.

⁸⁵ Halîl b. Ahmed, eski şiirlerin tetkikiyle hâlâ yaşamakta olan arûz sistemini kurmuş, arûzda mevcut bütün vezinleri önce beş aslî şekle bağlamış, bu beş nazarî vezinden de on beş nazarî vezin türetmişti. Mütedârik'in eklenmesiyle on altıya çıkan bu ideal vezinden, yine Halîl b. Ahmed'in koyduğu birtakım ille ve zihâfât kaideleriyle, eski Arap şairlerinin eserlerini taktî etmek (tef'ilelere ayırıp veznini bulmak) mümkündür. Bunlardan birinci dâireye muhtelif denilir ve tavîl, medîd ve basît bahirlerini; ikinciye mü'telife denir ve vâfir, kâmil bahirlerini; üçüncüye müctelibe denir ve hezec, recez ve remel bahirlerini, dördüncüye müştebihe denir ve serî, münserih, hafîf, muzârî, muktedab ile müctes bahirlerini ihtiva eder. Beşinci dâire müttefika diye anılır, mütekârib ile Halîl b. Ahmed'in sistemine sonradan ilâve edilen mütedârik bahirlerini içine alır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Nihad M. Çetin, "Bahir", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 4/484; Selahattin Fettahoğlu, "Arap Aruzu, Genel Esasları Ve Zorunlu Vezin Değişimleri", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 12/64 (Haziran 2019).

TENZİHÜ'Ş-ŞERÎ'A ADLI ESERİN MÜELLİFİNİN HAYATI, ESERLERİ VE KÜNYESİNİN
TAHKİKİ

İlk şiir Şeyh Abdulkadir b. Habib'in İbn 'Irâk'ın babası Muhammed b. 'Irâk'a ithafen söylediği şu şiirdir.⁸⁶

مَا كُلُّ مَنْ طَلَبَ السَّعَادَةَ نَاهَا			يَا ابْنَ الْعِرَاقِ كَهْنٌ يَا وَلَدِي وَطِبْ			
دَةَ نَاهَا	طَلَبَسَعَا	مَا كُلُّ مَنْ	وَلَدِي	وَطِبْ	قِي كَهْنٌ يَا	يَبْنَوعِرَا
///	*//*/	*//*/	*//*/	*//*/	*//*/	*//*/
مُتَّفَاعِلُنْ	مُتَّفَاعِلُنْ	مُتَّفَاعِلُنْ	مُتَّفَاعِلُنْ	مُتَّفَاعِلُنْ	مُتَّفَاعِلُنْ	مُتَّفَاعِلُنْ

Bu şiir bahr-ı kâmil vezinde yazılmıştır. Asıl tef'ileleri⁸⁷ ise şöyledir;

مُتَّفَاعِلُنْ-مُتَّفَاعِلُنْ-مُتَّفَاعِلُنْ-مُتَّفَاعِلُنْ-مُتَّفَاعِلُنْ-مُتَّفَاعِلُنْ

عَرَا olarak okunduğunda ise bu vezin bozulmaktadır.

İkinci şiir Abdulaziz ez-Zemzemî (ö. 976/1568)'nin⁸⁸ Tenzihü'ş-şerî'a ve müellifi İbn 'Irâk'ı metheden şu şiirdir:

لَمَّا تَوَلَّاهُ فُطِبَ الْوَقْتُ حَيْرٌ وَوَيْ				.			
رُؤْيِي	بُلُوقْتِحِي	لَاهُ فُطْ	لَمَّمَا تَوَلْ	دِرْهًا	هُوَ عَن تَكْدْ	قَلْبُ مِنْ	وَقَدْ صَفَلْ
*//	*//*/	*//*/	*//*/	*//	*//*/	*//*/	*//*/
فَعِلُنْ	مُسْتَفْعِلُنْ	فَاعِلُنْ	مُسْتَفْعِلُنْ	فَعِلُنْ	مُسْتَفْعِلُنْ	فَاعِلُنْ	مُتَّفَعِلُنْ
فَهُوَ الْعَرِيقُ إِذْنٌ فِي الْعِلْمِ وَالْعَمَلِ				مُحَمَّدُ بْنُ عِرَاقٍ وَهُوَ وَالِدُهُ			
عَمَلِي	فَاعِلِمٌ وَلْ	قُ إِذْنٌ	فَهُوَ لَعْرِي	لِدُهُو	قِنْ وَهُوَ وَآ	نُ عِرَا	مُحَمَّدُ بْ
*//	*//*/	*//	*//*/	*//	*//*/	*//	*//*/
فَعِلُنْ	مُسْتَفْعِلُنْ	فَعِلُنْ	مُسْتَفْعِلُنْ	فَعِلُنْ	مُسْتَفْعِلُنْ	فَعِلُنْ	مُتَّفَعِلُنْ

⁸⁶ el-Gazzî, *el-Kevâkibü's-sâ'ire*, 1/61.

⁸⁷Şiir tef'ilelerini olduğu gibi aslı halleri üzerine kullanma zorunluluğu yoktur. Şiir içindeki hecelerin bazılarının tef'iledeki hecelarla bulunması sonucu bazı değişiklikler meydana gelebilir. Buna göre sıgasında ve harflerinde değişiklik gerekebilir. Araştırmacıların zihâf (الزحاف) ve illet (العلقة) diye isimlendirdikleri bu değişiklikler bazı zaruretlerden ileri gelebilir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Fettahoğlu, "Arap Aruzu, Genel Esasları ve Zorunlu Vezin Değişimleri", 50.

⁸⁸Tam ismi, Abdulaziz b. Muhammed b. Abdulaziz b. Ali b. Abdulaziz b. Abdusselâm b. Mûsâ b. Ebûbekir b. Ekber b. 'Alî b. Ahmed b. 'Alî b. Muhammed b. Dâvûd el-Beydâvî'dir. Zemzemî olarak tanınan Abdulaziz ez-Zemzemî, aslen Şirâzlı olup Mekke'de 900/1495 yılında doğmuştur. Büyük dedelerinden birisi, Mekke'ye geldiğinde Zemzem kuyusu hizmetinde bulunduğundan dolayı ez-Zemzemî nispetiyle meşhur olmuştur. Bknz. el-Gazzî, *el-Kevâkibü's-sâ'ire*, 3/149; Ziriklî, *el-A'lâm*, 4/23.

Üçüncü şiir İbn 'Irâk'ın kardeşi Abdunnâfi' b. 'Irâk'ın yazdığı şu şiirdir.⁸⁹

كَمْ هَكَذَا أَعْتَدِي فِي غُرْبَةٍ وَفِرَاقٍ				يَا غَائِبِينَ وَقَوْلِي حِينَ أَذْكَرُهُمْ			
وَفِرَاقٍ	فِي غُرْبَةٍ	أَعْتَدِي	كَمْ هَكَذَا	كُرُهُمْ	لِي حِينَ أَذْ	نَوَقَوُ	يَا غَائِبِينَ
///	**//	**/**/	**/**/	**///	**/**/	**///	**/**/
فَعِلُونُ	مُسْتَفْعِلُنْ	فَاعِلُنْ	مُسْتَفْعِلُنْ	فَعِلُنْ	مُسْتَفْعِلُنْ	فَعِلُنْ	مُسْتَفْعِلُنْ
نَحْوَ الْحِجَازِ لَمَّا ذَاقَ النَّوَى ابْنُ عِرَاقٍ				لَوْ سَارَ رَكْبٌ بَعْشَاقِ الْهُوَى رَمَلًا			
نِعِرَاقٍ	ذَاقَنَوْبٌ	زَلَمَا	نَحْوَحِجَا	رَمَلَنْ	شَاقِ الْهُوَى	بُنْ بَعْشُنْ	لَوْ سَارَ رَكْبٌ
///	**//	**///	**/**/	**///	**/**/	**/**/	**/**/
فَعِلُونُ	مُسْتَفْعِلُنْ	فَعِلُنْ	مُسْتَفْعِلُنْ	فَعِلُنْ	مُسْتَفْعِلُنْ	فَاعِلُنْ	مُسْتَفْعِلُنْ

Dördüncü şiir ise el-'Ubâb sahibi Müzecced'in müellife verdiği nazım şeklindeki icazette yer alan şu bölümdür:⁹⁰

مُحَمَّدُ بْنُ عِرَاقِ الْعَالِمِ الْعَلَمُ				وَبَعْدُ فَالْوَلْدُ الْعَالِي [الْعَزِيْزُ] فَتَى			
عَلَمُ	فَالْعَالِمُنْ	نُ عِرَا	مُحَمَّدُ ب	زُفَتْنُ	عَالِلْعَزِي	وَلَدُلْ	وَبَعْدُ فَلْ
///	**//	**///	**/**/	**///	**/**/	**///	**/**/
فَعِلُنْ	مُسْتَفْعِلُنْ	فَعِلُنْ	مُسْتَفْعِلُنْ	فَعِلُنْ	مُسْتَفْعِلُنْ	فَعِلُنْ	مُسْتَفْعِلُنْ

Yukarıdaki üç şiir ise bahr-i basît veznindedir. Asıl tef'ileleri ise şu şekildedir:

مُسْتَفْعِلُنْ - فَاعِلُنْ - مُسْتَفْعِلُنْ - فَعِلُنْ - مُسْتَفْعِلُنْ - فَعِلُنْ - مُسْتَفْعِلُنْ - فَعِلُنْ - مُسْتَفْعِلُنْ - فَعِلُنْ

Eğer عِرَاق şeklinde okunursa فَعِلُنْ vezni bozulmaktadır.

⁸⁹ el-Gazzî, el-Kevâkibü's-sâ'ire, 2/183.

⁹⁰ el-Ayderûs, en-Nûru's-sâfir, 260.

TENZÎHÜ'Ş-ŞERÎ'A ADLI ESERİN MÜELLİFİNİN HAYATI, ESERLERİ VE KÜNYESİNİN
TAHKİKİ

İbn 'Irâk'ın kardeşi Abdunnâfi' b. 'Irâk, eş-Şeyh Şihabuddin'in *Nüzhetü'l-metâli' fî Riyâdi'l-metâli'* adlı manzum eserine yazdığı takrizin bir beytinde kendisinden bahsederek şöyle söylemektedir:⁹¹

كَهَجَمَ رَاجِيًا عَفْوَ الْعَفْوَرِ			وَعَبْدُ النَّافِعِ ابْنُ عِرَاقِ عَبْدٌ		
عَفْوَرِي	جَيْنَ عَفْوُلْ	كَهَجَمَرَا	قَ عَبْدُنْ	فِعْبُنْ عِرَا	وَعَبْدُنْنَا
///	*/*/*//	*/*/*//	*/*//	*///**//	*/*/*//
فَعُولُنْ	مُفَاعَلُنْ	مُفَاعَلُنْ	فَعُولُنْ	مُفَاعَلُنْ	مُفَاعَلُنْ

Bu son şiir ise bahr-i vâfir vezindedir. Tefilesi;

مُفَاعَلُنْ – مُفَاعَلُنْ – فَعُولُنْ – مُفَاعَلُنْ – مُفَاعَلُنْ – فَعُولُنْ

şeklindedir. عِرَاقِ şeklinde okunsaydı vezin bozulacaktı.

Nesirle anlatılmayan duygu ve düşüncelerin şiirle anlatıldığını ve şiirin Arap edebiyatının önemli bir sanatı olduğunu biliyoruz. Her bir şiirin vezin olarak bir kuralı mevcut olup mısralar arasındaki ses uyumu bu vezinlerle sağlanmakta; bundan dolayı vezne uymayan sözlere şiir denilmemektedir.⁹² Aruz vezinleri yukarıdaki şiirler için de geçerlidir. (عِرَاقِ) kelimesinin geçtiği tüm yerlerde Irâk ile Arrâk okunuşları arasında önemli vezin farklılığı ortaya çıkmaktadır. Bize göre Irak olarak okunduğunda bahr-i kâmil, basit ve vâfir vezinlerinin sağlanması bu ismin doğru okunuşunun İbn 'Irâk olduğunu gösteren çok önemli bir delildir.

Bir diğer tercih sebebi ise yukarıdaki temellük kaydında müellifin kendi ismini kendi hattı ile İbn 'Irâk olarak kaydetmesidir. Söz konusu temellük kaydındaki müellif hattıyla yazılı ismin, Tenzîhü'ş-şerî'a'nın müellif nüshasının başındaki ve sonundaki müellif hattıyla yazılı isim ile ayniyet arz etmesi bize göre müellifin isminin İbn Irâk olduğunun önemli bir kanıtıdır.

Çalışmamız boyunca yaptığımız araştırmalarda İbn Arrâk okuyanların ortaya koydukları herhangi bir delile rastlayamadık. Kanaatimizce İbn Arrak isminin yaygın bir şekilde kullanılmasının ve galat-ı meşhur olmasının sebepleri olarak şunlar söylenebilir:

- Ezher'de İslamî ilimlerin ihyasına dair Muhammed Zahid el-Kevserî'nin (ö. 1952) zamanın Ezher Üniversitesi Rektörü Mustafa Abdurrazık'a (ö. 1947) sunduğu on maddelik teklifin beşinci maddesi *Tenzihü'ş-Şerî'a'* ile ilgilidir.⁹³ Abdulfettâh Ebu Gudde de bunu zikredip kitabın önemine işaret etmekte ve müellifin isminin geçtiği her yerde onu İbn Arrâk olarak tesmiye etmektedir.⁹⁴ Önemli bir muhakkik âlim olan Ebu Gudde'nin özellikle de isimlerin okunuşuna dair hassasiyetinin varlığı ilim dünyasında kabul edilen bir gerçektir. Bu hassasiyet sebebiyle hadis ilmi ile meşgul olanlar araştırma yapmaksızın ona tabi olup İbn Arrak şeklinde okumuş olabilirler. Oğlu Selman Ebu Gudde ile yaptığımız telefon görüşmesinde o da bu hususta babasının herhangi bir delilinin olmadığını, Irâk okumanın daha doğru olacağını ifade etmiştir. İslamî ilimler hocadan talebeye kitabî bilgiden önce şifahî bilgi olarak aktarılmıştır. Dolayısıyla talebeler hocaların rahle-i

⁹¹ el-Gazzî, *el-Kevâkibü's-sâ'ire*, 3/155.

⁹² Fettahoğlu, "Arap Aruzu, Genel Esasları ve Zorunlu Vezin Değişimleri", 47.

⁹³ el-Kevserî, *Makâlâtü'l-Kevserî*, 423.

⁹⁴ Abdulfettah Ebû Gudde, *Lemhât min târîhi's-sünne ve 'ulûmi'l-hadis* (Beyrût: Mektebu'l-Matbuâti'l-İslâmiyye, 2008), 234-235.

tedrisinden geçerek eğitim görür; kendileri öğrendiği gibi aynı usulle talebelerine öğretirler. Muasır hadis âlimlerinden görüşebildiklerimizin hemen hepsi İbn Arrak olarak hocalarından duyduğunu söylemektedir. Başta Muhammed Avvâme, Ali el-Bikâî, Yaşar Kandemir ve hadis alanında çalışmaları olan daha birçok ilim adamının İbn Arrak olarak telaffuzu bize bu ismin hocadan talebeye bu şekilde aktarıldığını göstermesi bakımından önemlidir. Bu ismin bu şekilde tevarüs etmesinin sebebi olarak şu söylenebilir: İbn 'Irâk'ın *Tenzîhü's-Şerîa'* eserine başlarken de bitirirken de kelimeler arasındaki uyuma dikkat ettiği göze çarpmaktadır. Şöyle başlıyor kitabına: Kale'l-fakiru ilâ afvi'l-hallâk Ali b. Muhammed b. Ali b. Arrak/'Irâk. Daha sonra kelime sonlarındaki uyum müftera, müzderâ, muntësira, imtira şeklinde devam etmektedir. Kitabını bitirirken de yine esmaü'l-hüsnadan Hallâk ismini kullanmaktadır. Burada Arrâk ismi 'Irâk ismine nisbetle daha güzel bir seci örneği oluşturduğu için muhtemelen başta Kevserî ve diğerleri Arrâk olarak okumuşlardır.⁹⁵

- İbn 'Irâk'ın babası Muhammed b. 'Irâk Şazeliye tarikatine mensub olmakla birlikte bu tarikatın bir kolu olan ve kendisine nisbet edilen bir tarikattan bahsedilmektedir. Bazı kaynaklarda Arrakiyye olarak maruf olan bu tarikat Şazeliyye tarikatının bir kolu olarak kaynaklarda geçmektedir.⁹⁶ Muhammed b. 'Irak'ın Beyrut'ta kendi adına yaptırmış olduğu bir zaviyesi de bulunmakta ve Zaviyetü İbn Arrak olarak bilinmektedir.⁹⁷ Türbe üzerindeki tanıtım yazısında ismi Arap ve Latin alfabesi ile İbn Arrak şeklinde geçmektedir. Beyrut'a gerçekleştirdiğimiz iki ziyarette de hem Beyrut halkının hem de görüştüğümüz bazı tarihçilerin, müellifi ve babasını İbn Arrak olarak tanıdığına şahit olduk. Söz gelimi Beyrut, Lübnan ve Arap dünyası tarihi üzerine altmıştan fazla kitabı bulunan İmam Evzai Üniversitesi mütevelli heyeti başkanı ve Beyrut Arap Üniversitesi Tarih Profesörü Hassân Hallâk ile yaptığımız özel görüşmede Hallâk, müellifin isminin İbn Arrak olması gerektiğini ısrarla vurgulamış ve İbn Irak isminin Şiiler tarafından kullanıldığını iddia etmiştir. Kendisinden buna dair delil istediğimizde ise herhangi bir delilin olmadığını söylemiştir. Aynı zamanda *Zevâya Beyrût* adlı kitabın yazarı ve Lübnan'ın önemli tarihçilerinden olan Abdullatif Fahuri ile gerçekleştirdiğimiz görüşmede kendisi de müellifin ismini İbn Arrak olarak telaffuz etmiş ve "*Her ne kadar zaviye sebebi ile bu şekilde kullanım meşhur olsa da benim bununla ilgili özel bir araştırmam olmadı. Araştırıp size dönüş yaparım*" demiş ve daha sonra yukarıda sözü geçen Yâsir İbrâhîm Neccâr'ın makalesini göndererek doğru okuyuşun İbn 'Irâk şeklinde olması gerektiğini söylemiştir.
- Tenzihü's-şerîa' müellifinin ismini ilk defa latinize eden araştırmacılardan birisi olan Carl Brockelmann'ın da bu ismin Arrâk olarak meşhur olmasında etkisinin olduğunu düşünmekteyiz. Buna bağlı olarak da Arrâkiyye tarikatının da isminde aynı ihtilafın ortaya çıktığını görmekteyiz.

Anlaşıldığı kadarı ile yukarıda sayılan sebeplerden dolayı Arrak ismi galat-ı meşhur olmuş ve İbn 'Irâk ismini unutturmuştur. Bu tür ihtilaflar isimlerde genel olarak karşımıza çıkmaktadır. Vezin itibariyle Arrâk ile ayniyet arz eden Kerrâm isminde de aynı ihtilaf söz konusudur.⁹⁸ Fakat özellikle ensab kitaplarında zabtı Kerrâm olarak yapıldığı için⁹⁹ bu veznin doğru olduğu kanaati hasıl

⁹⁵ Seci: Nesir içindeki kafiyye denilmektedir. Secinin en güzel örneği cümle sonlarındaki kelimelerin birbirlerine tam uyumlu olmasıdır. Fakat son harflerin uyumu da seci oluşturmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Ali el-Cârim - Mustafa Emin, *el-Belâgatü'l-vâdiha* (Beyrût: Müessesetü'r-risâle, 2015), 466; İsmail Durmuş, "Seci", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009).

⁹⁶ Mustafa Salim Güven, *Ebu'l-Hasan eş-Şâzili ve Şâziliyye* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Doktora Tezi, 1999), 323; Başaran, "İbn Arrâk, Ebü'l-Hasan", 19/318. Bu kaynaklarda Arrâkiyye adında bir tarikatın varlığından bahsedilmekle birlikte Arapça herhangi bir kaynaktan böyle bir tarikat ismine rastlayamadık.

⁹⁷ Fâhûrî, *Zevâya Beyrût*, 463-474.

⁹⁸ Sönmez Kutlu, "Muhammed b. Kerrâm", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2020), 30/546.

⁹⁹ Abdülkerîm b. Muhammed Sem'ânî, *el-Ensâb* (Haydarabâd: Meclisu Dâireti'l-Me'ârifî'l-Osmâniyye, 1962), 11/60.

TENZİHÜ'Ş-ŞERÎ'A ADLI ESERİN MÜELLİFİNİN HAYATI, ESERLERİ VE KÜNYESİNİN TAHKİKİ

olmuştur. Fakat İbn 'Irâk'ın okunuşuna dair ensab kitaplarında herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.

SONUÇ

Tedvin asrını takip eden tasnif dönemiyle birlikte telif edilen mevzû hadis eserleri bu alanda önemli bir boşluğu doldurmuştur. Hicrî I. asırdan itibaren yalanın artmasıyla birlikte zorunlu olarak ortaya koyulan isnad sistemi bu edebiyatın oluşmasına imkân tanımıştır.

Kaynak olarak İbnü'l-Cevzî'nin Mevzûât'ı ile Suyûtî'nin *el-Leâlî*, *Zeylü'l-Leâlî* ve *Nüketü'l-bedîât*'ına dayanan *Tenzihü'ş-şerîâ*' bu alanda yazılan en önemli eserlerin adeta hûlasası mesabesindedir. Bu yönü onu mevzûât literatürünün en önemli kaynaklarından biri haline getirmiştir.

Bu önemli eserin müellifinin tam adı Ebu'l-Hasen Ali b. Muhammed b. Ali b. Abdurrahman b. 'Irâk ed-Dımeşkî el-Hicâzî eş- Şafiî'dir.. Müellif İslam aleminde ve özellikle ülkemizde İbn Arrâk olarak tanınmaktadır. Fakat kanaatimizce bu ismin doğru okunuşu İbn 'Irâk şeklinde olmalıdır. İsimlerle ilgili ihtilafların varlığı bir gerçek olmakla birlikte kişinin hangi isimle meşhur olduğu da oldukça önemlidir. Bazen doğru okunuşu bilinmesine rağmen farklı bir okunuş ile meşhur olabilmektedir. Önemli bir dilbilimci olan Müberred'in (ö. 286/900) ismi ile ilgili de bazı ihtilaflar mevcuttur. Zira kendisi Müberred denilmesinden rahatsız olmasına rağmen bu şekilde meşhur olmuştur.¹⁰⁰ Bu ihtilaf bazen dil farklılığından da kaynaklanabilmektedir. Zahid el-Kevserî'nin son talebelerinden kabul edilen ve yakın zamanda vefat eden Muhammed Emin Saraç'ın soyadı Sirac (ışık, kandil) iken biz Saraç olarak telaffuz etmekteyiz. Halbuki doğru olan -hocanın kendi el yazısından ve ifadesinden de bildiğimiz üzere- Sirâcdır.¹⁰¹ Buradan hareketle müellifin -her ne kadar ismin doğru okunuşu İbn 'Irâk olsa da- İbn Arrâk olarak anılmasının da yanlış olmayacağı kanaatindeyiz.

¹⁰⁰ İsmail Durmuş, "Müberred", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2020), 31/430.

¹⁰¹ İlyas Karaduman, *Sözlü Hadis Geleneği ve Günümüz Temsilcilerinden Mehmet Emin Saraç* (Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011), 12.

KAYNAKÇA

- Ali el-Cârim - Mustafa Emin. *el-Belâgatü'l-vâdiha*. 1 Cilt. Beyrût: Müessesetü'r-risâle, 2015.
- Ali Rıza Karabulut-Ahmet Turan Karabulut. *Mu'cemü't-târihi't-türâsi'l-İslâmî fî mektebâti'l-âlem: el-Mahtûtât ve'l-Matbuât*. 6 Cilt. Kayseri: Dâru'l-akabe, 2001.
- Avni, eş-Şerîf Hâtim b. Ârif el-. *Ma'rifetü Ulûmi'l-Hadîs (el-Muharrâu'l-muhtsar min 'ulûmi'l-eser)*. 1 Cilt. Dimeşk: Dâru'l-Minhâc, 1. Basım, 2021.
- Avni, eş-Şerîf Hâtim b. Ârif el-. *Şerhu Mûkızatî'z-Zehebî*. 1 Cilt. el-Mmeleketü'l-'Arabiyyetü's-Suudiyye: Dâru İbni'l-Cevzî, 1. Basım, 1427.
- Ayderûs, Abdülkâdir b. Şeyh el-. *en-Nûru's-sâfir 'an ahbârî'l-karnî'l-âşir*. 1 Cilt. Beyrût: Dâru Sâder, 1. Basım, 2001.
- Azamat, Nihat. "Alî b. Meymûn". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 2/411-412. İstanbul: TDV Yayınları, 1989.
- Bağdatlı İsmail Paşa. *Hediyetü'l-ârifîn esmâ'ü'l-mü'ellifîn ve âsârü'l-musannifîn*. 2 Cilt. Beyrût: Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, 1. Basım, 2008.
- Bağdatlı İsmail Paşa. *Îzâhu'l-meknûn fi'z-zeyli 'alâ Keşfi'z-zunûn 'an esâmi'l-kütüb ve'l-fünûn*. 2 Cilt. Beyrût: Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, 1. Basım, 2008.
- Başaran, Selman. "İbn Arrâk, Ebü'l-Hasan". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 19/318-319. İstanbul: TDV Yayınları, 1999.
- Bermâvî, İlyas b. Ahmed el-. *İmtâu'l-fuzalâ bi terâcimi'l-kurrâ fî mâ bade'l-karnî's-sâmin el-hicrî*. 5 Cilt. el-Medinetü'l-Münevvere: Dâru'z-zamân, 2. Basım, 2007.
- Bernâmecü'l-mektebeti'l-'Abdeliyye. 2 Cilt. Tunus: el-Matba'atu'r-resmiyyetu'l-'arabiyyetu bi-Tûnus, 1327.
- Brockelmann, Carll. *Geschichte der arabischen Litteratur (GAL)*. 2 Cilt. Leiden, 1938.
- Cemâl, Enis b. Ahmed b. Tâhir. *el-Beyânu ve't-tafsîl bi dirâseti eşheri kütübi'l-cerhi ve't-ta'dîl*. 2 Cilt. Medîne: el-Câmi'atu'l-İslâmiyye, 1. Basım, 2011.
- Çetin, Nihad M. "Bahir". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 4/484-486. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.
- Demirci, Mehmet. "İbn Arrâk, Muhammed b. Ali". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 19/319. İstanbul: TDV Yayınları, 1999.
- Durmuş, İsmail. "Müberred". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 31/430-433. Ankara: TDV Yayınları, 2020.
- Durmuş, İsmail. "Seci". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. C. 36. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.
- Ebû Gudde, Abdulfettah. *Lemehât min târihi's-sünne ve 'ulûmi'l-hadîs*. 1 Cilt. Beyrût: Mektebu'l-Matbuâti'l-İslâmiyye, 5. Basım, 2008.
- el-Mecmau'l-melikî. *el-Fihrisü's-şâmil li't-türâsi'l-Arabiyyi'l-İslâmiyyi'l-mahtût: el-fıkhu ve usulühü*. 12 Cilt. Amman: Müessesetü Âli'l-Beyt li'l-Fikri'l-İslâmî, 2004.
- Fâdânî, Ebü'l-Feyz Alemüddîn Muhammed Yâsîn b. Muhammed İsâ el-. *el-'Ucâle fî'l-ehâdîsi'l-müselsele*. 1 Cilt. Dimeşk: Dâru'l-besâir, 1985.

TENZÎHÜ'Ş-ŞERÎ'A ADLI ESERİN MÜELLİFİNİN HAYATI, ESERLERİ VE KÜNYESİNİN
TAHKİKİ

- Fâhûrî, Abdullatîf. *Zevâya Beyrût*. 1 Cilt. Beyrût: Dâru'l-hadîs'i-kettâniyye, 1. Basım, 2018.
- Fettahoğlu, Selahattin. "Arap Aruzu, Genel Esasları Ve Zorunlu Vezin Değişimleri". *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 12/64 (Haziran 2019).
- Gazzî, Ebü'l-Mekârim Necmüddîn Muhammed b. Muhammed el-Âmirî ed-Dımaşkî el-. *el-Kevâkibü's-sâ'ire bi-menâkibi a'yânî'l-mi'etî'l-âşire*. 3 Cilt. Beyrût: Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, 1. Basım, 1997.
- Güven, Mustafa Salim. *Ebu'l-Hasan eş-Şâzilî ve Şâziliyye*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Doktora Tezi, 1999.
- Habeşî, Abdullah Muhammed el-. *Masâdiru'l-fikri'l-İslâmî fi'l-Yemen*. 1 Cilt. Beyrût: Mektebetü'l-'asriyye, 1988.
- İbn Arrâk, Ebü'l-Hasen Nûruddîn (Sa'düddîn) Alî b. Muhammed b. Alî el-Kinânî ed-Dımaşkî. *Neşrü'l-letâif fi Veccin ve't-Tâif*. 1 Cilt. Kahire: Zehrâu'ş-şark, 1. Basım, 2009.
- İbn Arrâk, Ebü'l-Hasen Nûruddîn (Sa'düddîn) Alî b. Muhammed b. Alî el-Kinânî ed-Dımaşkî. *Tenzîhü'ş-şerî'ati'l-merfû'a 'ani'l-ahbâri'ş-şenî'ati'l-mevzû'a*. 2 Cilt. Beyrût: Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, 1399.
- İbn Arrâk, Muhammed b. Ali. *Hidâyetü's-sekaleyn fi fazli'l-haremeyn*. 1 Cilt. 1439: Merkezü'l-bahsi'l-ilmî ve ihyâ't-turâsi'l-İslâmî, 1. Basım, 1439.
- İbn Fehd, Cârullah b. el-îz b. en-Necm. *Neylü'l-münâ bi-zeyli Bulûgi'l-kurâ li-tekmileti ithâfi'l-verâ*. 1 Cilt. Mekke: Müessesetü'l-Furkân li't-turâsi'l-İslâmî, 1. Basım, 2000.
- İbnu'l-Hanbeli, Ebu Abdullah Radiyyüddin Muhammed b. İbrahim. *Dürrü'l-Habebe fi Tarihi A'yani Haleb*. 2 Cilt. Dımeşk: Menşurâtu vizâreti's-sekâfe, 1972.
- İbnü'l-İmâd, Ebü'l-Felâh Abdülhay b. Ahmed b. Muhammed es-Sâlihî el-Hanbelî. *Şezerâtü'z-zeheb fi ahbâri men zeheb*. 11 Cilt. Dımeşk-Beyrût: Dâru İbn Kesîr, 1. Basım, 1993.
- Kandemir, M. Yaşar. *Mevzû hadisler: menşe'i, tanıma yolları, tenkidi*. İstanbul: IFAV, 7. baskı., 2012.
- Kannevcî, Ebü't-Tayyib Muhammed Sıddîk Bahâdır Hân b. Hasen b. Alî el-. *Ebcedü'l-'ulûm*. 1 Cilt. Beyrût: Dâru İbn Hazm, 2002.
- Karaduman, İlyas. *Sözlü Hadis Geleneği ve Günümüz Temsilcilerinden Mehmet Emin Saraç*. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011.
- Kâtib Çelebî, Hâcî Halîfe Mustafa b. Abdillâh. *Keşfu'z-Zünûn 'an esâmi'l-kütübi ve'l-fünûn*. 3 Cilt. Beyrût: Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, 1. Basım, 2008.
- Kâtib Çelebî. *Keşfu'z-Zünûn*. 10 Cilt. Beyrût: Müessesetü'l-Furkân li't-turâsi'l-İslâmî, 1. Basım, 2021.
- Kehhâle, Ömer Rıza. *Mu'cemü'l-Müellifin: Teracimu Musannifi'l-Kütübî'l-Arabiyye*. 13 Cilt. Beyrût: Dâru İhyau Turâsi'l-Arabiyye, ts.
- Kettânî, Muhammed b. Ca'fer el-. *er-Risâletü'l-Müstetrafe*. 1 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmîyye, 9. Basım, 2018.
- Kevserî, Muhammed Zahid b. el-Hasan b. Ali Zahid el-. *Makâlâtü'l-Kevserî*. 1 Cilt. Kâhire: Dâru's-selâm, 2007.
- Kutlu, Sönmez. "Muhammed b. Kerrâm". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 30/546-547. Ankara: TDV Yayınları, 2020.

Muhibbî, Muhammed el-Emîn b. Fazlillâh b. Muhibbillâh el-. *Hulâsatü'l-eser fî a'yânî'l-karnî'l-hâdî 'aşer*. 4 Cilt. Beyrût: Dâru Sâder, ts.

Sem'ânî, Abdülkerîm b. Muhammed. *el-Ensâb*. 1 Cilt. Haydarabâd: Meclisu Dâireti'l-Me'ârifî'l-Osmâniyye, 1962.

Şillî, Muahammed b. Ebubekir Ebu Alevî eş-. *es-Senâu'l-bâhir bi tekmîli'n-nuri's-sâfir fî ahhâri karnî'l-'âşir*. 1 Cilt. San'â: Mektebetü'l-irşâd, 1. Basım, 2004.

Tâlibî, Abdülhayy b. Fahriddîn b. Abdilâlî el-Hasenî et-. *Nüzhetü'l-havâtır ve behcetü'l-mesâmi' ve'n-nevâzır*. 8 Cilt. Beyrût: Dâru İbn Hazm, 1999.

Taşköprizâde, Ahmed Efendi. *eş-Şekâ'iku'n-nu'mâniyye fî 'ulemâ'î'd-devleti'l-'Osmâniyye*. 1 Cilt. Beyrût: Dâru'l-kitâbi'l-'arabî, 1975.

Tuncer, Mahmut. *İbn Arrâk'ın Hayatı ve Tenzîhu's-Şeria Adlı Eseri*. Şırnak: Şırnak Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2017.

Yiğit, İsmail. "Memlükler". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 29/90-97. Ankara: TDV Yayınları, 2004.

Zemahşerî, Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî. *el-Kıstâs fî 'ilmi'l-'arûz*. 1 Cilt. Beyrût: Mektebetü'l-me'ârîf, 1989.

Ziriklî, Hayreddin. *el-A'lâm*. 8 Cilt. Dımeşk: Dâru'l-'İlmi li'l-melâyîn, 15. Basım, 2002.

